Такие имена собственные как *Heffalump, Eeyore* и *Woozle Wizzle* представляют собой игру слов. В данном случаи переводчики создают аналогичную игру слов в языке перевода, прибегая к приему компенсации. Б. Заходер переводит *Heffalump, Eeyore* и *Woozle Wizzle* как *Слонопотам, Иа-Иа* и *Бука Бяка,* а Н. Валитова же в свою очередь, как *Филлепотам, Буха* и *Иа-Иа.* Оба переводчика подвергают имена собственные намеренному переосмыслению, в результате которого дают имени игровое толкование.

Таким образом, следует отметить, что при переводе такого стилистического приема как каламбур, переводчики неоднократно прибегают к методу компенсации для достижения адекватности перевода. В целом, если сравнить язык оригинала (английский), с языком перевода, а именно, при переводе на татарский язык, основная информация и смысл текста сохраняется.

Литература

Алан, Александр Милн Биография [Электронный ресурс]. – Режим доступа https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D0%BB%D0%BD,_%D0%90%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80

Джанумов, С.А. Каламбур и его функционирование в двуязычной ситуации: Англо-русские соответствия / С.А. Джанумов. – Москва, 1997. – 136 с.

Федоров, А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для институтов и факультетов иностр. языков 5-е изд./ А.В. Федоров. – СПб.: Фил. фак-т СПбГУ; М.: ООО «Издательский Дом «Филология три», 2002. – 416 с.

Циркунова, С.А. Использование приема компенсации пи переводе игры слов / С.А. Циркунова // Перевод: традиции и современные технологии (Сборник статей). – М.: Всероссийский центр переводов научно-технической литературы и документации, 2002. – С. 32-41.

Сибгатуллин Илназ Илшатович

Казан (Идел буе) федераль университеты, Казан

ГОМУМИ БЕЛЕМ БИРҮ ОЕШМАЛАРЫНДА ФРАЗЕОЛОГИЗМНАРНЫ ӨЙРӘТҮ ҮЗЕНЧӘЛЕКЛӘРЕ

Данная статья посвящена рассмотрению особенностей преподавания фразеологизмов на уроках татарского языка в общеобразовательных учреждениях. В работе описана природа фразеологической единицы, представлена система упражнений в дополнение к учебно-методическим комплектам по татарскому языку, способствующая формированию всех типов компетенций школьника.

Ключевые слова: *фразеологизм, языковая личность, методика преподавания фразеологии.*

This article analyzes the features of phraseology teaching the lessons of the Tatar language in educational institutions. In work it describes the nature of phraseological units represented by a system of exercises in addition to the teaching kit on the Tatar language, promotes the formation of all types of student competencies.
Key words: *Idiom, language personality, teaching methods phraseology.*

Фразеологизмнар татар телендә гаять күп. Н. Исәнбәтнең «Татар теленең фразеологик сүзлеге» – шул зур байлыкның бер күрсәткече. Шуңа күрә сөйләм барышында фразеологик әйтелмәләрнең кайсыларын сайлап алу мәсьәләсе гаять мөһим. Бу эш, бер яктан, укытуның максатына, шартына, этабына, сөйләм эшчәнлегенең төрләренә бәйле булса, икенче яктан, аларның кулланылыш дәрәҗәсе һәм активлыгы белән бәйле. Телгә өйрәтүнең һәр этабы өчен аерым фразеологик минимум булырга тиеш һәм аны укытучы, кайсы һәм нинди төркем укучылар белән эшләүгә карап, үзе төзергә тиеш була.

Әлеге мәкалә кысаларында без төп гомуми урта белем бирү оешмаларында укучыларга фразеологизмнарны укыту үзенчәлекләренә тукталып китәбез. Сөйләмдә фразеологизмнар куллану, аларны сайлап алу, мәгънәсен аңлату, төрле ситуацияләрдә, экстралингвистик һәм тел контекстларында аларны дөрес кабул итүне оештыру алдан зур эш таләп итә.

Тотрыклы сүзтезмәләрне өйрәнү укучыларның сүзлек запасын баету һәм аларның лексик ялгышларын искәртү эше белән тыгыз бәйләнгән. Шуңа күрә мәктәптә моңа зур урын бирергә һәм ул эшне, башлангыч сыйныфларда ук башлап, системалы рәвештә алып барырга кирәк. Ул грамматика, лексика, тел үстерү дәресләре белән бәйләнештә үткәрелә. Исемнәрне яки фигыльләрне үткәндә, мәсәлән, анализ өчен тәкъдим ителгән текстларга тотрыклы сүзтезмәләр дә кертелә, аларга аңлатмалар бирелә, аларның аерым сүзләргә (өлешләргә) бүленмичә, бөтен килеш өйрәнелүләре һәм бер җөмлә кисәге булып килүләре турында төшендерелә. Мәсәлән, *тел бистәсе, коры куык, хәсрәт капчыгы, күз нурым* кебек сүзтезмәләр – ия; *кәкре куллы, кире беткән* сүзтезмәләре – аергыч; *акылга утырту, җил куу, колак салмау, ис-акыл китү, күз яше түгү, чәчләр үрә тору* һ.б. шундый сүзтезмәләр хәбәр булып килә алалар.

Фразеологик берәмлекләрне туплау һәр этапта да башкарылырга тиеш. Бу эшне тезмә сүзләрдән дә башлап җибәрергә мөмкин: *сыйныф бүлмәсе, дәү әни, дәү әти, киез итек, кар кызы, Яңа ел, кура җиләге, су сибә, балалар бакчасы, ял итү* һ.б. Бу рәттә тезелгән тезмә сүзләр һәм иң күп кулланылышлы фразеологик берәмлекләр I–IX сыйныфларның лексик минимумына кертелгәннәр [Сафиуллина, 1995: 13-30]. Тезмә сүзләр дә, фразеологик сүзтезмәләр дә шактый зур өлешендә охшаш синтаксик калыплар буенча төзелгәннәр. Фразеологик берәмлекләрне рус телендәге лексик яктан охшаш төрләр исәбенә дә арттыра барырга мөмкин. Мәсәлән, түбәндәге мисалларны китерү уңышлы булыр: *авызга су кабарга – набрать в рот воды, акны кара-*

дан аерырга – отличать белое от черного, алтын кул – золотые руки, басым ясарга – делать ударение һ.б. [Сафиуллина, 1996: 255-280].

Фразеологик берәмлекләрне диалогларга кертергә, укытучының үз бәяләү сүзләре арасына да кертеп җибәрергә мөмкин. Мәсәлән, диалог:

а) – Син вокзалга киләсеңме? – Киләм, әлбәттә. – Дөресен әйт, бәлки, вакытың юктыр? – Киләм, ***таш яуса да*** *киләм инде.*

ә) – Кичә кунакта гөбәдия ашадым. – Тәмлеме? – Ничек кенә әле?! ***Телеңне йотарсың.*** [Харисов, 2015: 56]

Фразеологизмнарның мәгънәләрен аңлату төрле юллар белән барырга мөмкин: 1) туган телгә (рус теленә) тәрҗемә итү, тәңгәл итеп белдерү чарасын эзләү; 2) контекст ярдәмендә мәгънәне аңлату (баланы кырык кат киендерергә ярамый, ул тирләп, салкын тияргә мөмкин); 3) синонимнар яисә синонимнар рәте белән (*күз ачып йомганчы – тиз, тиз генә, бик тиз; кызыл кар яугач – беркайчан да; коеп куйган – нәкъ үзе, үзенә охшаган; баш тыккысыз – күп, чиктән тыш күп* һ.б.); 4) тасвирлау юлы белән (*кеше кубызына биергә – үз фикереңбулмыйча, кеше әйткәнгә риза булып тору*); 5) фразеологизмнарның этимологиясенә аңлатма бирү аеруча истә кала.

Укытучы фразеологик әйтелмәләрнең мәгънәсен аңлату алымын һәр конкрет очракта үзе хәл итәргә тиеш.

Фразеологияне өйрәнгәндә, лексик-семантик күнегүләрдән дә файдаланырга була: 1) фразеологизмнарның төрле ситуацияләрдә кулланылышын күрсәтеп була; 2) ирекле һәм фразеологик сүзтезмәләрне аеруны максат итеп куеп була; мәсәлән, ***идән астында*** *бәрәңге саклыйбыз –* ***идән асты*** *хәрәкәтләре бераз тынычланды*; 3) фразеологик берәмлекләрнең лексикасын өстәп кую (мәсәлән, *... тибәргә, акылга ...; ... кулдан; яшен тизлеге ...; ... телле* һ.б.) 4) фразеологизмның мәгънәсен өстәп кую (мәсәлән, якын мәгънәле яисә капма-каршы мәгънәле фразеологизмнар эзләп табу: *алга бару – алга китү, бурычка чуму – муеннан бурычлы булу, хан заманында – биш былтыр* һ.б.).

Фразеология буенча биремнәрнең икенче төре аларны балаларның сөйләм телен активлаштыру стимулы буларак файдалануны күз алдында тота. Мәсәлән, 1) Кеше турында *Ул гарәп телен су кебек эчә*, дип әйтәләр. Аның төп сыйфаты нинди? 2) Аерым кешеләр турында болай әйтәләр: *Алар пар күгәрченнәр кебек яшиләр. Абый баш күтәрми эшли.* Бу кешеләрне характерлагыз.

3) «*Исе дә китми», «йолдызлары туры килде»,«күзгә төтен җибәрергә ярата», «сул ягы белән торган»*, дип кайчан әйтәләр?

Биремнәрнең өченче өлеше фразеологизмнарны танып белү өчен әһәмияте белән, телне-халыкны өйрәнү белән бәйле. Этимологик белешмә турында укытучы сөйләгәннәрне файдаланырга мөмкин. Мәсәлән, 1) Бу фразеологизмнарда *кара* сүзе нинди мәгънәдә кулланылган: *кара бай; кара болыт кебек; кара гайбәт; кара елан*?; 2) хайван атамаларын

фразеологизмнарда куллану нинди мәгънәләр хасил итә: *кара песи булу; кара тәлке; карт төлке; карчыга булып ташлану; аю урынына умыра; аю аяк* һ.б.?

Тотрыклы сүзтезмәләр мәкальләрдә, табышмакларда, әдәби әсәрләрдә һәм җанлы сөйләмдә, бигрәк тә олы кешеләрнең сөйләмендә еш очрыйлар.

Укучыларның сөйләмен шундый сүзтезмәләр белән баету максаты белән, аларга төрле биремнәр бирергә, аларны җыйдырырга һәм үзләренең сөймнәрендә файдалана белү күнекмәләре бирергә кирәк. Моның өчен:

1) укучылар яши торган урынчылыктагы тотрыклы сүзтезмәләрне язып алу һәм шуларга аңлатмалар бирү кебек эшләр кушарга;

2) тотрыклы сүзтезмәләр кергән табышмак һәм мәкальләр җыйдырырга;

3) тематикасы буенча мәкальләр сайлап язарга: дуслык, хезмәт һәм яз турында, гаделсезлек һ.б. турында;

4) өйрәнә торган сүз төркемнәренә караган тотрыклы сүзтезмәләр сайлап язарга (мәсәлән, исемнәргә, сыйфатларга яки фигыльләргә караган сүзтезмәләр);

5) тотрыклы сүзтезмәләр кертеп, билгеле бер темага хикәя, изложение яки сочинениеләр (яки аерым җөмләләр генә) яздырырга, яки сочинениенең темасы итеп берәр мәкаль яки тотрыклы сүзтезмә тәкъдим итәргә;

6) аерым язучыларның әсәрләреннән (хикәя яки шигырьдән) тотрыклы сүзтезмәләр сайлап яздырырга, шуларның мәгънәләрен тикшертергә;

7) билгеле бер язучының әсәрләреннән өзекләр биреп, аларда тотрыклы сүзтезмәләрнең кулланылу дәрәҗәсен билгеләргә (текстларга анализ ясатырга) һ.б.

Табигый, һәр телнең фразеологиясе, нигездә, үз җирлегендә барлыкка килү сәбәпле, аларны чит тел вәкиле тарафыннан куллануда хаталар да булырга мөмкин. Уку-укыту барышында хаталарның сәбәпләрен ачыклау да әһәмиятле: 1) фразеологизмның мәгънәсе турында анык күзаллау барлыкка килми; 2) аның стилистик бизәкләре искә алынмый; 3) аның коннотатив билгеләре турында белеп булмый; 4) кулланылыштагы узуаль нормалар бозыла; 5) теге яки бу фразеологизм белдерә торган ситуациянең характеры аңлап җиткерелми; 6) туган тел фразеологиясе тәэсир итә, ә ике телдәге фразеологик берәмлекләр мәгънә ягыннан да, стилистик яктанда тулысынча туры килмәскә момкин һ.б.

Фразеологизмнарны үзләштерү – озак процесс. Алар әкрен-әкрен генә урын ала килергә тиеш. Сөйләм эшчәнлегенең һәрбер төрендә аны даими кулланырга кирәк. Моннан кала сүз һәм сүзтезмәләр өйрәнүне телне, халык тарихы белән бәйләп өйрәнүдән аермаска кирәк, чөнки соңгысы беренчеләрен өйрәнү өчен киңрәк мөмкинлекләр ача, укучыларның аралашу компетенциясен үстерә.

Тотрыклы сүзтезмәләр белән эшләгәндә, югарыда күрсәтелгән һәм башка шуларга охшаган күнегүләр укучыларның сүзлек запасын арттырырга

һәм баетырга, сөйләү һәм язу телен үстерергә ярдәм итәләр, укучыларда кызыксыну тудыралар һәм фикер эшчәнлекләрен үстерәләр.

Әдәбият

Исәнбәт, Н. Татар теленең фразеологик сүзлеге. – Т. I. – Т. 2. – Казан: Татар. кит. нәшр., 1989.

Сафиуллина, Ф. С., Асадуллин, А. Ш., Ягафарова, Р. Х. Программа по обучению татарскому языку русскоязычных учащихся. Для 1-9 классов русской школы<...> – Казань, 1995. – С. 13-30.

Сафиуллина, Ф. С. Карманный татарско-русский и русской-татарский словарь. – Казань: Тат. кн. изд-во, 1996. – С. 251-280.

Харисов, Ф.Ф., Харисова, Ч.М. Татар теле. 5 нче сыйныф: рус телендә башл. гомуми белем бирү оешмалары өчен д-лек (татар телен туган тел буларак өйрәнүче укучылар өчен) / Ф.Ф. Харисов, Ч.М. Харисова. – Казан: Татар. китап нәшр., 2015. – 159 б.

Соегов Мурадгелди

Академия наук Туркменистана, Ашхабад

О ВОЗМОЖНОМ ОБЩЕМ ПРОИСХОЖДЕНИИ СЛОВ С СЕМАНТИКОЙ ‘БЛИЗКИЕ СТАРШИЕ РОДСТВЕННИКИ’ ИЗ ЕДИНОГО КОРНЯ

Исходя из предполагаемого древнего аморфно-изолирующего и флективного строя туркменского, татарского и других тюркских (шире: «алтайских») языков, вдвигается новая этимология тех лексем, которые означают близких старших родственников (отец, мать, старший брат, старшая сестра).

Ключевые слова: *общая семантика, происхождение, литературный язык, диалекты, детская речь*.

Proceeding from a prospective ancient is amorphous-isolating and inflectional system of Turkmen, Tatar and others Turkic (is wider: «Altay») languages, the new etymology of those lexemes which mean close senior relatives (the father, mother, the big brother, elder sister) is moved.

Key words: *general semantics, an origin, a literary language, dialects, children’s speech.*

Факты туркменского литературного языка и его диалектов и говоров (общее их число достигает до 30, что соответствует примерному количеству современных тюркских языков) позволяют установить четыре корня с общейсемантикой ‘близкие старшиеродственники’, которые отличаются друг от другаинтервокальным согласным. Они несли и несут следующие конкретные значения:

1. АТА ‘отец’; ‘дедушка по отцу’; ‘святой’ (при сочетании с антропонимом или топонимом: Горкут ата, Арчман ата, Ходжамбаз ата и т.п.). Наряду с ан-